

3. Козак Ю.Г. Міжнародна економіка : навчальний посібник / [Ю.Г. Козак, Д.Г. Лук'яненко, Ю.В. Макогон та ін.] – К. : Центр навчальної літератури, „Артек”, 2002. – 436с.
4. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: навч. посібник / Т.В. Майорова. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.
5. Мешко Н.П. Інвестиційний клімат та сучасні тенденції розвитку інвестиційної діяльності в Україні. – [Електронні ресурс] – Режим доступу: <http://www.imk.com.ua>

УДК: 336.2

Сабадош Л. Ю.

ПАРАДИГМА ТЕОРІЙ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано теоретичні підходи до оподаткування підприємницької діяльності. Також систематизовано теорії оподаткування. Досліджено еволюцію теорій оподаткування підприємницької діяльності.

Ключові слова: класична школа, маржиналізм, шведська школа, кейнсіанство, монетаризм, неоконсервативне вчення.

Sabadosh L.

PARADIGM OF THEORIES OF TAXATION OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

Theoretical approaches to taxation of entrepreneurial activity are analyzed. The theories of taxation are also systematized. Evolution of theories of taxation of entrepreneurial activity is explored.

Keywords: classic school, marginalism, swedish school, ceynsism, monetarism, neoconservative study.

Вступ. Соціально-економічні трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні з моменту набуття нею статусу незалежної держави, та необхідність їх фінансового забезпечення передбачають формування адекватної ринковим умовам структурної моделі податкової системи на засадах оптимального поєднання критеріїв фіскальної достатності, економічної ефективності, соціальної справедливості. Для побудови такої моделі необхідно здійснити узагальнення теоретичних аспектів функціонування оподаткування підприємницької діяльності.

Постановка проблеми. Ставлення до оподаткування підприємницької діяльності науковців різних шкіл є неоднаковим. В цьому контексті доцільно розглянути еволюцію теорій оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників еволюції податків можна виділити таких сучасних вчених фінансистів як Мельник В.М., Євтух О.Т., Ткаченко В.А., Каламбет

С.В., Заяц Н.Е., Алієв Б.Х., Абдулгалімов А.М., Черник Д.Г. У працях цих вчених досліджується розвиток теорій оподаткування загалом чи у галузевому аспекті, але немає системного дослідження розвитку теорій оподаткування підприємницької діяльності.

Метою дослідження є узагальнення еволюції теорій оподаткування підприємницької діяльності у фінансовій науці.

Результати дослідження. Засновником західної фінансової науки, включаючи податкову теорію, є англійський економіст А. Сміт (1723-1790). Теоретичною базою його досліджень державних фінансів було вчення про продуктивну та непродуктивну працю. А. Сміт також розробив і запропонував чотири вихідних засади побудови ефективної системи оподаткування, які були покладені в основу формування податкових систем багатьох країн і залишаються актуальними до сьогодні.

У своїх роботах А. Сміт підкреслював, що витрати на утримання податку необхідно звести до мінімуму: „Кожен податок повинен бути так задуманий і розроблений, щоб він брав і утримував із кишень народу якомога менше понад те, що він приносить скарбниці держави” [5, С.589]. Вчений виступав за формування такої системи оподаткування, яка би сприяла розвитку промисловості і торгівлі. Крім того, А. Сміт вважав, що податки на споживчі товари спричиняють зростання заробітної плати, що призводить до збільшення витрат виробництва та зменшення прибутку. З тієї ж причини піддаються критиці податки на заробітну плату. На думку А. Сміта, заробітна плата робітників визначається двома факторами – попитом на працю та середньою ціною продуктів харчування. Тому за їх незмінності прямий податок на заробітну плату зумовить збільшення заробітної плати на суму, яка дещо перевищує сам податок.

Інший представник англійської класичної політекономії, послідовник А. Сміта Д. Рікардо (1772-1823), завершив теорію податків, розроблену його попередником. Він запропонував таке визначення податків: „Податки складають ту частину продукту і праці держави, яка надходить в розпорядження уряду, вони завжди сплачуються в кінцевому рахунку з капіталу або з доходу країни.” [4, С.100]. У випадку, коли джерелом урядового споживання є зростання виробництва або зменшення споживання, податки, вважає Д. Рікардо, утримуються з доходу. Водночас якщо виробництво не збільшується або споживання не зменшується, то тягар податків обов’язково лягає на капітал. З огляду на це податки впливатимуть на фонд, призначений для капітальних вкладень, тобто зростання податків призведе до скорочення виробництва, „ресурси народу й держави будуть падати із зростаючою швидкістю й результатом стануть злидні та розорення” [4, С.82]. Цим Д. Рікардо аргументував доцільність відміни або істотного скорочення податку на капітал. Він різко заперечував опосередковане оподаткування, оскільки такі податки обмежують споживання, збільшують витрати виробництва, заробітну плату, і, як наслідок, призводять до зменшення прибутку.

Д. Рікардо, продовживши вчення А. Сміта, деталізував завдання державної податкової політики, яка, на його думку, має заохочувати нагромадження та розширення виробництва.

На рубежі XIX – XX століть сформувався та розвинувся новий напрям західної економічної думки – маржиналізм. Його представники (Л. Вальрас, Дж. Б. Кларк, К. Віксель та ін.) своє вчення зводили до того, що вартість визначається суб’єктивно-психологічними умовами, попитом і пропозицією. Підхід до питань

оподаткування відобразив суб’єктивно-психологічну концепцію цієї школи.

З часу свого виникнення маржиналізм намагався створити так звану „чисту” економічну теорію за аналогією з точними науками. Аналіз граничних приростів попиту та пропозиції на споживчі товари, державних видатків і податків, інших категорій певною мірою абстрагований від соціально-економічного розвитку суспільства, але доповнений суб’єктивістським підходом. На відміну від представників класичної політекономії, вони вважали, що вартість виникає не з витрат виробництва, а з граничної корисності.

Визначення поняття граничної корисності дав французький економіст Л. Вальрас (1834-1910). Вальрас теоретично обґрунтував тезу, що конкурентна система вільного підприємництва з певними обмеженнями може забезпечити максимальне задоволення потреб.

Ще один представник маржиналістської наукової течії – датський економіст А. Дж. Коен Стюарт – адаптував маржиналістські політекономічні підходи до потреб фінансової науки. Він піддав критиці виведений його попередниками принцип прогресивності оподаткування, що є наслідком зниження граничної корисності доходу певної особи за його відносного зростання. Серед аргументів Коена Стюарта, на наш погляд, особливої уваги заслуговують: по-перше, загальний закон зниження величини приросту доходу (саме цим обґрунтовується прогресія оподаткування) не є свідченням реальної величини такого зниження; по-друге, пропорційне оподаткування призводить до оптимізації рівня фіска в розрізі окремих платників податків, оскільки гранична корисність доходу знижується тими самими темпами, якими збільшується дохід; по-третє, під час оподаткування особистих доходів потрібно розраховувати калькуляцію податкових ставок [6, С. 12-13].

Своє продовження фундаментальна наукова концепція теорій оподаткування знайшла у роботах представників „шведської школи” – К. Вікселя та його учня Е. Ліндаля.

К. Віксель перший надав податковій теорії політичного підтексту, оскільки „машина схвалення податкових рішень” через парламент знаходиться в руках власників і, як наслідок, проблеми організації фіска зазвичай віршуються не на користь широкого кола платників, відбувається широкомасштабне перекидання податкового тягря на носіїв фіскальної форми одержавлення національного продукту – широкі верстви населення, насамперед працездатної його частини.

Лейтмотивом досліджень К. Вікселя стала проблема справедливого розподілу податкових надходжень до бюджету, які надалі використовуються для фінансування видаткових повноважень

держави. Зазначена проблематика істотно ускладнюється наявністю непрямого оподаткування (яке на той час у Швеції за обсягами складало 4/5 всіх податкових надходжень), скорочуючи таким чином обсяги споживання. Поєднавши маржиналістський підхід з теорією добробуту, К. Віксель заперечив „податки на витрати”, запропонував дотримання принципу пропорційності в процесі оподаткування – більші податки мають сплачувати ті, у кого найбільші можливості платити. Більше того, податковий тягар має повністю припадати на безпосередніх споживачів державних товарів і послуг, а ті соціальні верстви населення, добробут яких не змінюється внаслідок надання видаткових трансфертів з бюджету, повинні бути звільнені від оподаткування. В результаті гармонізується нейтральність податків у розрізі різних соціальних груп [6, с. 14].

Ідеали добробуту й справедливості оподаткування відстоював у своїх наукових роботах і послідовник К. Вікселя Е. Ліндаль. Останній пішов далі теорії розподілу фіскального тягара відповідно до пропорційно отриманих державних товарів та послуг і характеризував податки як плату за суспільний добробут, розмір якої визначає граничну корисність бюджетного фінансування загальнодержавних повноважень і функцій. На чільне місце критеріїв ефективності податкової політики Е. Ліндаль ставить „підтримання рівноваги між сумою граничних внесків його споживачів і сумою одержаних ними вигод” [6, С. 16].

Подальший хід світової економічної історії (насамперед економічна криза 1929-1933 рр.) підтвердив неспроможність економічної системи до саморегуляції. Неокласичні рецепти втратили свою актуальність, а їм на зміну прийшла кейнсіанська концепція податкового втручання в економічну сферу.

Дж. Кейнс довів необхідність державного впливу на економічну діяльність шляхом стимулювання останньої. З цього приводу він зазначив, що державна політика ринкового регулювання виступає єдиним практично можливим засобом уникнення повного зруйнування існуючих економічних форм [1, с. 455]. Водночас кейнсіанство не заперечувало повністю класичну економічну доктрину, оскільки продовжило і розвинуло основні маржиналістські підходи щодо побудови ефективної системи оподаткування.

Кейнс розширив коло і сферу функціонування категорій, якими оперувала суб'єктивно-психологічна школа, поширивши їх на макроекономічний рівень. Дж. Кейнс писав, що „на схильність до споживання можуть вплинути непередбачені зміни в вартості капіталу. Серйозні зміни в нормі процента й у податковій політиці також

можуть викликати певні зміни у схильності до споживання” [1, С.156].

Необхідність державного втручання в економіку шляхом оподаткування доходів, спрямованих на заощадження, а надалі їх використання через систему бюджетних видатків на фінансування поточних державних потреб та інвестицій можна аргументувати наступною тезою із роботи „Загальна теорія зайнятості, процента і грошей”: „...основний психологічний закон, в існуванні якого ми можемо бути цілком упевнені не тільки з апіорних міркувань, а й на основі детального вивчення минулого досвіду, полягає в тому що люди схильні, як правило, збільшувати своє споживання зі зростанням доходу, але не тією ж мірою, якою зростає дохід” [1, с. 157]. Розглядаючи податки Дж. Кейнс довів пряму залежність рівня податкових надходжень не лише від диференціації та різних значень податкових ставок, але й від коливання величини доходів, що виступають об'єктом оподаткування (на сьогодні рівень податкової бази є домінантою у визначенні фіскальної достатності та економічної ефективності того чи іншого податкового платежу).

Дж. Кейнс був прихильником високих податків. Останні, на його думку, є основним джерелом бюджетних надходжень, а зниження бюджетних надходжень передусім призводить до економічної нестабільності та кризових явищ в економіці. Розроблена Дж. Кейнсом податкова теорія, зміст якої полягав у використанні податків як економічних важелів ринкового господарства, мала комплексний підхід, досліджувалася у взаємозв'язку та взаємозалежності з макропоказниками розвитку економіки. Виходячи з цього обґрунтувалася необхідність оптимізації рівня оподаткування у приватному секторі. Податкова концепція Дж. Кейнса послужила відправним пунктом податкових реформ у багатьох країнах, у тому числі знайшла певне застосування і в Україні.

Загострення економічних суперечностей в середині 70-х років ХХ століття внаслідок зростання бюджетного дефіциту, інфляції, державного боргу, уповільнення темпів економічного зростання, що супроводжувалося світовими економічними кризами 1974-1975 рр. та 1980-1982 рр. виявило недієздатність кейнсіанських рецептів антикризового регулювання. На зміну політиці „дешевих грошей” прийшла неокласична теорія економічної рівноваги, яка досягається вільною конкуренцією між суб'єктами ринкових відносин з притаманними їй механізмами обмеженого втручання в економічні процеси.

Необхідно підкреслити, протиріччя між кейнсіанством і неокласицизмом в особі неоконсерватизму не є діаметрально протилежними за своєю суттю, а мають радше формальний характер і

полягають у зміні підходів щодо методів та інструментів регулювання економіки.

Найбільшого розвитку монетаризм набув у „консервативній контрреволюції” основоположника сучасного неопозитивізму у фінансовій науці, відомого американського економіста М. Фрідмана. Однак, рекомендації М. Фрідмана не мали істотного впливу на процес розширеного відтворення та пов’язані з ним економічні відносини. З цього приводу дослідники монетаризму одноставно вказують на неможливість подолання вад ринкової економіки виключно монетарними методами, оскільки сфера грошового обігу є вторинною і лише віддзеркалює стан виробництва [6, с. 21].

Інші представники неокласичної фінансової теорії – Уейденбаум М., Бернс А., Стайн Г., Лаффер А., Джозеф К., Хау Дж., Селдон А. та низка інших піддали жорсткій критиці „короткостроковість” кейнсіанських рецептів, які базувалися на політиці „поточного настроювання”, що, насамперед, має короткостроковий характер, оскільки залежить від кон’юктурних змін. Не відкидаючи необхідності оперативного реагування на циклічні перетворення в економіці, неокласики наголошують на неадекватності в часі практичних заходів держави відповідним об’єктивним кризовим спадам чи піднесенням економічної діяльності. З огляду на це було запропоновано розробляти довгострокову стратегію здійснення стабільної фінансової політики на перспективу, вважаючи, що стала „політика, відсутність різних реакцій на кожне циклічне зрушення, мабуть, найкращий спосіб не тільки пом’якшення самих коливань у довгостроковій перспективі, а й обмеження ролі держави і забезпечення вільної ринкової системи” [6, с. 21-22].

Грунтований аналіз кейнсіанської та неоконсервативної науково-практичних концепцій здійснення фінансової політики дає можливість провести їх системну оцінку та визначити основні відмінності в методах реалізації. По-перше, програма фінансового оздоровлення за Дж. Кейнсом розрахована на короткостроковий період і включає низку тактичних заходів антициклічного й антикризового економічного регулювання, а неоконсервативні довгострокові програми розвитку не тільки не виключають, а й визнають бажаними економічні депресії та кризи, позитивна роль яких полягає у формуванні конкурентоспроможного ринкового середовища шляхом закриття низькорентабельних господарств і підприємств. По-друге, кейнсіанці розглядали податки як вагомий і дієвий важіль антикризової фінансової політики, тоді як неокласики розглядали фіскальну політику у складі грошової політики, а основне її призначення вбачали у стримуванні інфляції [2, с. 10-15]. По-третє, кейнсіанська теорія оподаткування впливає з умов „попиту”, забезпечення інвестицій необхід-

ними заощадженнями, що робить можливим перетворення носіїв фіску у „вбудовані механізми гнучкості” на засадах пропорційного розподілу фіскального тягаря. Натомість неокласична доктрина виходить із забезпечення пропозиції ресурсів і достатності заощаджень, внаслідок чого постає питання зниження загального рівня податкового навантаження.

Неоконсервативні підходи побудови системи оподаткування набули найбільшого розвитку у США та Великобританії, а надалі і в інших країнах з розвинутою ринковою системою і були спрямовані на скорочення податкового пресу на платників зі „схильністю до заощадження”, тобто зменшення тих податкових платежів, джерелом сплати яких є прибуток. Вказані заходи розглядалися як інструменти досягнення бюджетної збалансованості та загального фінансового оздоровлення. З іншого боку, протягом 60 – 70-х років ХХ ст. спостерігалася тенденція щодо зростання державних видатків, причиною якої представники неокласичної школи пояснювали порушенням економічної стабільності та обмеженням вільного підприємництва.

Головним аргументом неокласичної школи стосовно податкової сфери є те, що податки на прибуток підривають можливості нагромадження заощаджень та здійснення інвестицій, тобто негативно позначаються на економічному зростанні. Найбільшої популярності набула податкова концепція А. Лаффера, економіста з університету Південної Каліфорнії. Він обґрунтував і графічно дослідив пряму залежність між прогресивністю оподаткування, доходами бюджету та оподатковуваною частиною національного виробництва, довівши, що зміна податкових ставок викликає зміни в діловій активності, безпосередньо впливаючи на економічні стимули. Підвищення податків до певного рівня сприяє зростанню доходів бюджету, оскільки воно не підриває стимулів до економічної діяльності та інвестиційної активності приватного сектора. За цією межею починається так звана заборонена зона шкали оподаткування, в якій зі збільшенням податкових ставок відчутно зменшуються бюджетні доходи. Такий рівень оподаткування пригнічує підприємницьку ініціативу, скорочуються нагромадження та інвестиції, відбувається спад виробництва продукції і, відповідно, звуження податкової бази.

На думку Лаффера, зниження до певної межі податкового рівня може сприяти ліквідації бюджетного дефіциту, зменшенню державного боргу.

Неокласики також виступали проти значної централізації національного доходу на бюджетні цілі у вигляді податків. Держава, контролюючи всю економічну діяльність або значну її частину, не

тільки не сприяє, а й значною мірою стримує розвиток ринкових відносин. Крім того, наслідками високого рівня одержавлення створених у суспільстві вартостей є нерациональна ресурсна структура і, що найголовніше, обмеження підприємницької й ділової активності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, оцінка та аналіз поглядів представників різних наукових шкіл на проблеми оподаткування підтверджують багатогранність категорії „податки”, її взаємозалежність і взаємообумовленість з економічними процесами.

Узагальнюючи роль кейнсіанських та неоконсервативних методів фіскального регулювання ринкової економіки, необхідно зазначити, що вони не виключають можливостей синтезу та розробки на цій основі адекватної відповідним тенденціям економічного розвитку теорії оподаткування. Правильність цієї думки підтвердила світова фіскальна практика сучасності.

Створення раціональної, дієвої та ефективної системи оподаткування підприємницького сектора в Україні потребує всебічного використання передового світового фіскального досвіду. Враховуючи необхідність стимулювання економічного зростання на перший план виходять кейнсіанські бюджетно-податкові механізми ринкового регулювання національної економіки через систему пільг, ставок, інших елементів податку. З іншого боку, окреслені податкові заходи не повинні супе-

речити оптимальним параметрам грошово-кредитної політики в контексті мінімізації інфляційного впливу.

Подальші дослідження необхідно зосередити в напрямі систематизації критеріїв формування податкової політики, підходів до оцінки податкового тягаря, що насамперед дасть змогу побудувати оптимальну модель оподаткування підприємницької сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. Кейнс. – М.: Прогресс, 1978. – 548 с.
2. Корнаи Я. Путь к свободной экономике / Я. Корнаи. – М.: Экономика, 1990. – 384 с.
3. Податки / В.В. Буряковський, Б.Я. Кармазін, С.В. Каламбет, О.А. Водолазка; [під ред. Буряковського В.В.] – Дніпропетровськ: Пороги, 1998. – 611 с.
4. Рикардо Д. Начало политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо; [пер. с англ.]. – Соч. Т.1. – М.: Госполитиздат, 1955. – С. 50-120.
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит; [пер. с англ.]; [предис. В.С. Афанасьева]. – М.: Эсмо, 2007. – 960 с.
6. Держава – подати – бізнес: (із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки): монографія / [В.М. Суторміна, В.М. Федосов, В.Л. Андрущенко та ін.]. – К.: Либідь, 1992. – 328 с.

УДК 658. 14

Лешук В. П.

БАНКІВСЬКИЙ КАПІТАЛ У ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП

Досліджується суть банківського капіталу, з точки зору банків як фінансової складової фінансово-промислових груп.

Ключові слова: капітал, банківський капітал, фінансовий капітал, фінансово-промислова група.

Leshchuk V. P.

'A BANK CAPITAL IS IN ACTIVITY FINANCIALLY INDUSTRIAL GROUPS.

Essence of bank capital, is investigated and from the point of view participation of banks as financial constituent of financially industrial groups.

Keywords: capital, bank capital, financial capital, financially industrial group.